

LIETUVIŲ TRADICINIŲ PIRŠLYBŲ STRUKTŪROS POKYČIAI XX A. II PUSĖJE

Irma Šidiškienė

Lietuvos istorijos institutas, Kražių g. 5, LT-2001 Vilnius, Lietuva

ĮVADAS

XX a. II pusėje Lietuvoje, kaip ir daugelyje Europos kraštų, keitėsi socialinė, ekonominė, politinė padėtis, kartu ir tradicinės kultūros formos. Siekdami atskleisti įvairius socialinius, kultūrinius ar kitus žmonių gyvenimo pokyčius, etnologai dažniausiai ieško sričių, kuriose jie labiausiai išryškėja. Tuo atžvilgiu vedybos yra viena svarbiausių žmogaus gyvenimo ciklo apeigų, kurios kaita byloja socialinę, kultūrinę visuomenės raidą, ir atvirkščiai. Antai Kornėlia Jakubiková savo straipsnyje „Vedybos šeimos ir socialinių santykių kontekste“¹ vedybų apeigų pokyčius susiejo su žmonių tarpusavio santykių šeimoje ir bendruomenėje pasikeitimais. Autorė lygino, kokią vietą užėmė vestuvių dalyviai tradicinėje ir XX a. II pusės Slovakijos kaimo vedybose.

Vedybos, kaip tyrimų objektas, naudojamas komunikacijų, tautinių, kultūrinių identitetų studijoms. Tradicinių apeigų, simbolių kaita ypač išryškėja vestuvėse tarp skirtingų etninių ir kultūrinių grupių. Tai apžvelgiama ir Gedimino Lankausko² straipsnyje, kuriame mėginta panagrinėti, kaip „modernios“ gėrybės, tokios kaip *coca cola*, buvo naudojamos performuoti lietuvių tautinį identitetą ir jo esminę atramą – „tradiciją“. Pasirinkdamas tyrimui lietuvių grupę, siekusių susimoderninti priimant importuotus religinius tikėjimus ir tampant įvairių importinių gėrybių vartotojais, autorius kartu atskleidė tokiose šeimose atsiradusius kultūrinių identitetų skirtumus tarp vyresnės ir jaunesnės kartos.

Kultūriniai tapatumai išryškėja visuomenei pasirenkant tradicinius kultūros simbolius arba priimant ar atmetant tam tikras kitų kultūrų įtakas. Ši tema artimai susijusi su sociologų atliekamais visuomenės vertybių kaitos tyrimais, atskleidžiančiais ją reguliuojančius mechanizmus. „Ilgalaikiai ir esminiai visuomenės vertybių pokyčiai, sukelti besikeičiančios socialinės aplinkos, paprastai vyksta laipsniškai, kaip kartų kaitos pasekmė. Tai iliustruoja R. Ingleharto postmaterialiųjų vertybių

¹ K. Jakubiková, Wedding in the Context of Family and Social Relations, *Ethnologia Slovaca et Slavica*, 1996–1997, t. XXVIII–XXIX, p. 93–101.

² G. Lankauskas, On ‘Modern’ Christians, Consumption, and the Value of National Identity in Post-Soviet Lithuania, *Ethnos*, 2002, vol. 67(3), p. 320–344.

raidos teorija“, įrodanti, kad ekonominis išsivystymo lygis turi įtakos vertybių kaitai. Remiantis šia teorija, didėjantis ekonominis saugumas skatina postmaterialių vertybių (vis didesnis susirūpinimas gyvenimo kokybės, aplinkos apsaugos, asmenybės tobulinimo problemomis) raidą³.

Vadinasi, visuomenei natūraliai vystantis tarp skirtingų amžiaus grupių (kartų) atsiranda prieštaravimai. Ypač jie išryškėjo XX a. II pusės vedybų papročiuose.

Etnologai, tyrinėję rusų, lenkų, lietuvių vedybų papročius, pastebėjo panašias jų pokyčių tendencijas XX a. II pusėje. Ankstesnių, t. y. XIX–XX a. pradžios (kai kur ir I pusės), vedybų tyrimai parodė, kad vedybų apeigų formos kito lėčiau negu turinys⁴. Tai reiškia, kad apeigos buvo atliekamos taip pat, tačiau jų prasmės suvoktos kitaip, savaip. XX a. II pusėje pasikeitė ir vedybų apeigų formos. Remiantis minėtais tyrimais, galima teigti, kad jos parodo pakitusius šeimos bei visuomenės santykius. Kultūrinių identitetų kaitos analizei atlikti pasirinkta viena iš labiausiai pakitusių vedybų ciklo apeigų – piršlybos.

XX a. 8–9-ajame dešimtmetyje Lietuvos etnologai pradėjo tyrinėti dabarties liaudies kultūrą. Pasirodė pirmieji Angelės Vyšniauskaitės⁵, Irenos Čepienės⁶ ir Vlado Statkevičiaus⁷ XX a. II pusės (iki XX a. 9-ojo dešimtmečio) Lietuvos kaimo vestuvių apibūdinimai ir moksliniai straipsniai. I. Čepienė analitiniame straipsnyje apžvelgė, kokią vietą užėmė tradiciniai vestuvių papročiai socialistinėje visuomenėje. A. Vyšniauskaitė nemažai dėmesio skyrė vedybų, mus dominančių piršlybų istorijai ir ištakoms, taip pat XX a. 6–8-ojo dešimtmečio vedybų pokyčių analizei. Antanas Daniliauskas⁸ rašė lietuvių pramonės darbininkų vedybų klausimais.

³ A. Savicka, Postmaterializmo raidos savitumai Lietuvos kultūroje, *Kultūros barai*, 1999, Nr. 5, p. 6.

⁴ Ю. В. Иванова, Н. А. Красновская, Введение, *Брак у народов Центральной и Юго-Восточной Европы*, Москва: Наука, 1988, с. 4.

⁵ A. Vyšniauskaitė, Vestuvės Suvalkijos kolūkiniame kaime, I. Butkevičius, V. Kulikauskienė, M. Miliuvienė, A. Vyšniauskaitė, *Čiuolaikinis Suvalkijos kaimas*, Vilnius: Mokslas, 1981, p. 100–155; A. Vyšniauskaitė, Žemaičių vestuvės, I. Butkevičius, V. Kulikauskienė, M. Miliuvienė, A. Vyšniauskaitė, *Čiuolaikinis Žemaitijos kaimas*, Vilnius: Mokslas, 1985, p. 122–189; A. Vyšniauskaitė, Lietuvių piršlybos: apeigų struktūra, prasmė ir raida, *Lietuvos istorijos metraštis 1992 m.*, Vilnius, 1994, p. 5–12; A. Vyšniauskaitė, Sužadėtuovės: apeigų prasmė ir raida, *Lietuvių katalikų mokslo akademijos suvažiavimo darbai*, Vilnius, 1996, t. 16, p. 42–43.

⁶ I. Čepienė, Šiuolaikinės dzūkų vestuvės, *Kračotyra*, Vilnius, 1971, p. 255–264; I. Čepienė, Vestuvių papročiai, *Kernavė*, Vilnius: Vaga, 1972, p. 208–219; I. Čepienė, Lietuvių papročių raidos ypatumai socialistinėje visuomenėje, *Etnografiniai tyrinėjimai Lietuvoje 1979 ir 1980 metais*, Vilnius, 1981, p. 79–82; I. Čepienė, Krokšlio kaimo vestuvių papročiai, *Dubičiai*, Vilnius: Mintis, 1989, p. 174–182; I. Čepienė, Vestuvių papročiai, *Kražiai*, Vilnius–Kaunas, 1993, p. 316–327.

⁷ V. Statkevičius, *Šilališkiai. Darbai ir papročiai*, Vilnius: Mokslas, 1992, p. 116–121.

⁸ A. Daniliauskas, Šiaurės rytų Lietuvos pramonės darbininkų vestuvių papročiai XX a., *Lietuvos istorijos metraštis, 1973 metai*, Vilnius, 1974, p. 39–51; A. Daniliauskas, Kai kurie Lietuvos miesto gyventojų lietuvių vidutiniųjų sluoksnių vestuvių papročių raidos bruožai XX a. trečiuoju ir ketvirtuoju dešimtmečiais, *Etnografiniai tyrinėjimai Lietuvoje 1979 ir 1980 metais*, Vilnius, 1981, p. 82–85.

Šio straipsnio pagrindinis tyrimų šaltinis yra autorės atlikti lauko tyrimai. 2000 m. pradėjus tyrimus buvo sudaryta bandomoji „Vestuvinių simbolių“ anketa, patikslinta 2002 m. Klausinėtos moterys, nes jos daugiau galėjo pasakyti rūpima tema ir geriau atsimena įvairias vestuvių apeigų detales. Pirmos dvi ekspedicijos vyko Merkinėje (*LIIES*, b. 2189, 2164)⁹, kitos Aukštaitijoje¹⁰: Molėtų (*LIIES*, b. 2214), Kupiškio, Anykščių r. (*LIIES*, b. 2215), Panevėžio, Pakruojo r. (*LIIES*, b. 2246) ir Pasvalio, Biržų r. (*LIIES*, b. 2247)¹¹. Be to, 2001 m. anketas padėjo rinkti Jaunųjų etnografų mokyklos studentai Lazdijų, Marijampolės, Skuodo, Širvintų, Švenčionių, Vilniaus, Vilkaviškio r. (*LIIES*, b. 2226)¹². Straipsniui panaudotos anketos, apimančios XX a. 6–10-uosiu dešimtmečiu vykusias vestuves, iš viso užfiksuoti 133 atvejai¹³. Tyrimams panaudoti A. Vyšniauskaitės ekspedicijų užrašai ir pagal jos sudarytą etnografinių klausimų lapą „Šiuolaikiniai vestuvių papročiai“¹⁴ Biržų, Molėtų, Panevėžio rajonuose surinkta medžiaga¹⁵. Čia rasta duomenų ir apie vestuves, vykusias kituose Lietuvos rajonuose¹⁶.

⁹ I. Šidiškienė, Santuoka ir vestuviniai simboliai Merkinės apylinkėse XX a. antroje pusėje, *Lietuvių katalikų mokslo akademijos metraštis*, Vilnius, 2002, t. XXI, p. 197–211.

¹⁰ Ekspedicijas pagal projektus „Etninės kultūros tradicija ir pokyčiai: etnografinis tyrimas“ ir „Etninės kultūros paveldas ir jo raiška XXI amžiuje“ finansavo Lietuvos Respublikos kultūros ministerija.

¹¹ Vestuviniai simboliai, užr. I. Šidiškienė, 2001 m. etnografinė ekspedicija Merkinės apylinkėse, *Lietuvos istorijos instituto Etnologijos skyriaus archyvas*, b. 2189, 48 l. (toliau – *LII ES*, b. 2189); Vestuviniai simboliai, užr. I. Šidiškienė, 2000 m. etnografinė ekspedicija Merkinės apylinkėse, *LII ES*, b. 2164, 54 l. (toliau – *LII ES*, b. 2164); Vestuviniai simboliai, užr. I. Šidiškienė, 2002 m. etnografinė ekspedicija Molėtų r., *LII ES*, b. 2214, 33 l. (toliau – *LII ES*, b. 2214); Vestuviniai simboliai, užr. I. Šidiškienė, 2002 m. etnografinė ekspedicija Kupiškio, Anykščių r., *LII ES*, b. 2215, 47 l. (toliau – *LII ES*, b. 2215); Vestuviniai simboliai, užr. I. Šidiškienė, 2003 m. etnografinė ekspedicija Panevėžio, Pakruojo r., *LII ES*, b. 2246 (1–11) (toliau skliaustuose nurodomi anketų numeriai), (toliau – *LII ES*, b. 2246); Vestuviniai simboliai, užr. I. Šidiškienė, 2003 m. etnografinė ekspedicija Biržų, Pasvalio r., *LII ES*, b. 2247 (1–15) (toliau – *LII ES*, b. 2247).

¹² Vestuviniai simboliai, užr. Jaunųjų etnografų mokyklos (prie LII ir Jaunimo centro) studentai, vad. Ž. Šaknys, 2001 m. *LII ES*, b. 2226, 101 l. (toliau – *LII ES*, b. 2226).

¹³ XX a. 6 dešimtmetyje vykusios apklausos metu užfiksuotos vestuvės sudarė 10% visų užrašytų atvejų, 7 dešimtmetyje – 12%, 8 dešimtmetyje – 24%, 9 dešimtmetyje – 25%, 10 dešimtmetyje – 29%.

¹⁴ Lietuvos istorijos institutas, Etnografinių klausimų lapas Nr. 95 „Šiuolaikiniai vestuvių papročiai“, parengė Angelė Vyšniauskaitė, Vilnius, 1982.

¹⁵ Šiuolaikiniai ir senieji dzūkų vestuvių papročiai, užr. A. Vyšniauskaitė, 1982 m. etnografinės ekspedicijos Varėnos r. užrašai, l. 123, *LII ES*, b. 1035/II, l. 36–114; Šiuolaikiniai vestuvių papročiai (1960–1982 m.), užr. L. Galinienė, N. Gutautienė, R. Ignatavičiūtė, M. Paškoniėnė, R. Paukštytė, vad. A. Vyšniauskaitė, Biržų r., K. Poželos kol., *LII ES*, b. 1007(1–103), Vilnius, 1983 (toliau – *LII ES*, b. 1007); Šiuolaikiniai vestuvių papročiai (1960–1982 m.), užr. L. Galinienė, N. Gutautienė, R. Ignatavičiūtė, M. Paškoniėnė, R. Paukštytė, vad. A. Vyšniauskaitė, Panevėžio r. Čiulėnų kol., *LII ES*, b. 1009 (1–128), Vilnius, 1983 (toliau – *LII ES*, b. 1009); Šiuolaikiniai vestuvių papročiai, užr. L. Galinienė, N. Gutautienė, R. Ignatavičiūtė, M. Paškoniėnė, vad. A. Vyšniauskaitė, Molėtų r., Eriškių kol., *LII ES*, b. 1008 (1–72), Vilnius, 1983 (toliau – *LII ES*, b. 1008).

Remiantis minėta rankraštine etnografinių lauko tyrimų medžiaga bei skelbtais tiriamaisiais etnologiniais ir etnografiniais straipsniais siekiama parodyti, kaip vedybų apeigų pokyčiai atskleidžia pakitusius kultūrinius identitetus. Uždaviniai: atlikti sutarimo tarp tėvų ir jaunųjų dėl vedybų struktūrinę ir funkcinę analizę bei atskleisti, kaip šeimoje buvo vertinama tradicinių vestuvių papročių reikšmė.

IKIVESTUVINIŲ APEIGŲ STRUKTŪRA IR JOS ETNOKULTŪRINĖS PARALELĖS

Etnologinėje literatūroje buvo akcentuojami tradicinių vedybų pakitimai XX a. Lietuvoje. A. Vyšniauskaitė pabrėžė socialinės diferenciacijos, atsiradusios XX a. pradžioje, įtaką kaimo tradicijoms ir konstatavo, kad „žymiai sutrumpėjo ir vestuvių trukmė“, kai kurios apeigos suvienodėjo ar jų neliko¹⁷. Šie procesai ypač išryškėjo pradėjus tirti besiformuojančio vidurinio (miestiečių, darbininkų) sluoksnio vedybas Lietuvoje. A. Daniliauskas patvirtino, kad jau XX a. pirmaisiais dešimtmečiais susiaurėjo darbininkų¹⁸ vestuvių ciklas – pirmiausia tai palietė piršlybas. Jis akcentavo santuokos sudarymo socialinio bei ekonominio pagrindo pasikeitimus ir jų poveikį piršlio vaidmens sumažėjimui. Etnologas nustatė, kad darbininkų šeimose retai kada piršlys supažindindavo jaunuosius (20%), dažniausiai jo visai nebūdavo (62,2%). Be to, jis pirmasis nurodė, kad piršlys (kartais jaunikio tėvas) pagal paprotį palydėdavo jaunikį pas nuotakos tėvus viešai susitarti, nors visa tai buvo iš anksto sukalbėta¹⁹. Toks vienkartinis jaunikio apsilankymas pas nuotakos tėvus, A. Daniliausko nuomone, turėjo trejopą prasmę: tai viešas pareiškimas apie ketinimą tuoktis, tam tikrų įsipareigojimų prisiėmimas, pagarbos tėvams ženklas. Lietuvoje miesto gyventojams XX a. 3–4-uju dešimtmečiu buvo priimtinos sužadėtuvių, kai užmaunami žiedai ir trumpai pasivašinėjama, tačiau, kaip pastebėjo A. Daniliauskas, jos gerokai skyrėsi nuo senųjų kaimietišκών žiedynų ar pragėrų²⁰. Lietuviškas vestuves naujaisiais laikais tyrinėjusi I. Čepienė tą momentą, kai padavę pareiškimus civilinei metrikacijai jaunieji praneša apie savo ketinimus ir gauna iš tėvų pritarimą, vadino sužadėtuvių, nes jose kartais būdavo sužadėtuvių apeiginių momentų (susiziedavimo, pasikeitimo dovanomis ir kt.)²¹. Jų metu jaunųjų tėvai arčiau susipažindavo, svarstydavo vestuvių pobūdį, aptardavo būsimos šeimos materialines sąlygas.

¹⁶ Dauguma iš jų vyko kituose Aukštaitijos rajonuose: *LII ES*, b. 1007–6, *LII ES*, b. 1008–17, *LII ES*, b. 1009–24. Kitos vyko ne Aukštaitijoje: iš *LII ES*, b. 1008 tik 4 vestuvės (Jurbarko, Marijampolės r., Klaipėdoje ir Novgorode (Rusija)), o *LII ES*, b. 1009 užfiksuota 13 vestuvių, vykusių kituose rajonuose (Kauno, Jurbarko, Šilutės, Šakių, Marijampolės, Alytaus, Tauragės, Akmenės, Skuodo r.).

¹⁷ A. Vyšniauskaitė, *Piršlybos ir vestuvės, Lietuvių etnografijos bruožai*, Vilnius, 1964, p. 510.

¹⁸ Autorius darbininkus straipsnyje vadina proletarais ir pusiau proletarais.

¹⁹ A. Daniliauskas, *Šiaurės rytų Lietuvos pramonės darbininkų vestuvių papročiai XX a.*, *ibid.*, p. 40.

²⁰ A. Daniliauskas, *Kai kurie Lietuvos miesto gyventojų lietuvių vidutiniųjų sluoksnių vestuvių papročių raidos bruožai XX a. trečiuoju ir ketvirtuoju dešimtmečiais*, *ibid.*, p. 84.

²¹ I. Čepienė, *Lietuvių papročių raidos ypatumai socialistinėje visuomenėje, Etnografiniai tyrinėjimai Lietuvoje 1979 ir 1980 metais*, Vilnius, 1981, p. 80.

A. Vyšniauskaitė kategoriškai neigė sužadėtuvių termino vartojimo tikslingumą, net jei kartais per tokias „piršlybas“ įvykdavo oficialios sužadėtuvs, „kai abiejų pusių tėvų ir kviestinių svečių akivaizdoje jaunieji pasižada tuoktis pasikeisdami žiedais“²². A. Vyšniauskaitės nuomone, piršlybos buvo galutinai išnykusios Aukštaitijoje XX a. 9 dešimtmetyje²³, kitur Lietuvoje XX a. viduryje²⁴, su jomis kartu nyko ir sužadėtuvs²⁵ – dažniausiai abi šalys tik pasitardavo.

Etnologų tyrimai XX a. 7–8 dešimtmečiu kitose šalyse patvirtino panašias piršlybų ir sužadėtuvių pokyčių tendencijas. Lenkų vedybas tyrinėjusi O. Gancakaja taip pat mini, kad miestiečių ir XX a. 7 dešimtmetyje kaimo gyventojų vedybose piršlybų nebuvo, bet buvo „sužadėtuvs“, kai atvykęs jaunikis klausė nuotakos tėvų, ar leis dukrai tekėti už jo²⁶, arba kartu su tėvais atveždavo nuotakai žiedą ir aptardavo būsimas vestuves²⁷. N. Zorinas apie XX a. 7–8 dešimtmečio rusų, gyvenančių vidurio Pavolgyje, vestuves rašė, kad „piršlybų metu dabar sprendžiami tokie klausimai, kuriuos tradicinių vestuvių rituale sprendė per sutartuves, rankų sukirtimą ir užgėras. Dabar svotai, dažniausiai jaunųjų tėvai, tariasi dėl vestuvių datos, organizavimo ir kitais klausimais“²⁸. G. Žirnova, tyrusi 1965–1975 m. Kalugos, Kozelsko (Kalugos sr.), Jeleco (Lipecko sr.) ir Jefremovo (Tulos sr.) miestų gyventojų vestuves, pažymėjo, kad piršlybų (сватовство) terminą vartojo tie miesto žmonės, kurie palaikė artimus, nuolatinius ryšius su kaime gyvenančiais artimaisiais, tačiau tradicinių piršlybų bruožai buvo pasikeitę. Piršlybomis faktiškai vadintas tėvų susipažinimas prieš vestuves – tai jaunųjų sprendimo sutvirtinimas²⁹. Etnologinės apklausos parodė, kad daugelio respondentų manymu, piršlybos nereikalingos, nes tai tik abiejų jaunųjų sprendimas, tačiau suprato teigiamą jų pusę: jų metu susipažįsta šeimos, išvengiama galimų konfliktų. Paprastai jaunieji neprasydavo sutikimo, o tik informuodavo apie savo sprendimą. Toks savarankiškas jaunųjų sprendimas miestiečiams jau anksčiau buvo priimtinas: rusų inteligentai dar pirmajame XX a. ketvirtyje, sužinoję apie vaikų ketinimus tuoktis, tiesiog per sūnų ar dukrą kvietėsi tėvus susitikti³⁰. Kaip matome, rusų tyrinėtojai išvelgė piršlybų nykimo tendencijas, o lietuvių tyrinėtojai, nors ir konstatavo tokius pat dalykus, tačiau pastebėjo galimybę išlikti kai kuriems piršlybų papročiams, naujoms jų formoms.

²² A. Vyšniauskaitė, Vedybos, A. Vyšniauskaitė, P. Kalnius, R. Paukštytė, *Lietuvių šeima ir papročiai*, Vilnius: Mintis, 1995, p. 383.

²³ A. Vyšniauskaitė, Tradicijų perimamumas šiuolaikinėse aukštaičių vestuvėse, *Etnografiniai tyrinėjimai Lietuvoje 1983 ir 1984 m.*, Vilnius, 1985, p. 98.

²⁴ A. Vyšniauskaitė, Lietuvių piršlybos: apeigų struktūra, prasmė ir raida, *Lietuvos istorijos metraštis, 1992 metai*, Vilnius, 1994, p. 11.

²⁵ A. Vyšniauskaitė, Sužadėtuvs: apeigų prasmė ir raida, *ibid.*, p. 335.

²⁶ O. A. Ганцкая, *Польская семья*, Москва: Наука, 1986, с. 124.

²⁷ *Ibid.*, 125.

²⁸ И. В. Зорин, *Русский свадебный ритуал*, Москва: Наука, 2001, с. 181.

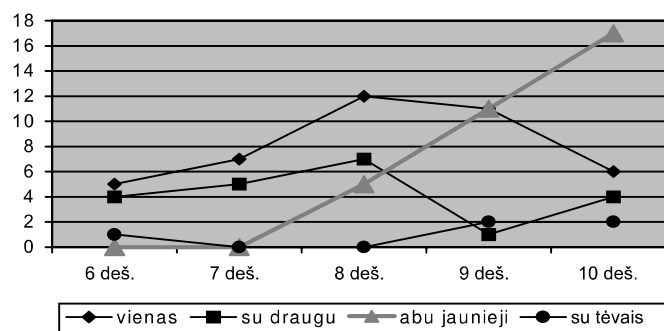
²⁹ Г. В. Жирнова, *Брак и свадьба Русских горожан в прошлом и настоящем*, Москва: Наука, 1980, с. 94.

³⁰ *Ibid.*, с. 100.

Norėdami nustatyti tradicinių piršlybų pokyčius, struktūriškai palyginsime juos ir ikivestuvinius veiksmus XX a. II pusėje. Tradicinės piršlybos kaimo gyventojų bendruomenėje plačiąja prasme – tai „papročiai ir apeigos [...], kurių metu partneriai susipažįsta, suderina santuokos ekonomines ir kitas sąlygas bei pasirengia jungtuvėms“³¹. A. Vyšniauskaitė XIX–XX a. I pusėje kaimo žmonių piršlybose išskyrė tokias dalis: atklausai, pažintuvės, pasogos derybos, peržvalgos, suderėtuvės, užsakai, sužadėtuvės³². Svarbų vaidmenį piršlybose atliko piršlys, ypač derybose dėl pasogos. XX a. ekonomiškai savarankiškų žmonių vedybose pasoga nebebuvo svarbi, todėl sumenko piršlio vaidmuo. Miesto gyventojų, o maždaug nuo XX a. vidurio ir kaimo gyventojų vedybose mažėjo piršlybų reikšmė³³. Piršlys lietuvių vestuvėse išliko kaip ceremonijos vedantysis asmuo, nors pagal A. Vyšniauskaitės apklausas Aukštaitijoje ir Dzūkijoje net iki XX a. 8 dešimtmečio piršlys suvedavo jaunosius į porą – atvykdavo su jaunikiu pas merginą³⁴.

Etnografinių ekspedicijų Aukštaitijoje medžiagos duomenimis, XX a. 7–9 dešimtmečiu vieni respondentai kategoriškai tvirtino, kad jų vedybose nebuvo piršlybų (su piršliu) – 49% (Biržų r.) ir 37% (kitų Aukštaitijos rajonų) visų apklaustųjų³⁵, kiti sakė, kad buvo sutartuvės pas nuotakos tėvus.

Duomenys apie atskirus piršlybų elementus lietuvių vedybų cikle XX a. II pusėje rodo perėjimą nuo piršlybų prie naujų sutartuvių. Kaip tradicines piršlybas keitė susitarimas dėl vedybų, pirmiausia matyti iš trečio asmens dalyvavimo ar nedalyvavimo jame. Straipsnio autorės sudarytose etnografinėse anketose buvo klausta, kaip atvyko jaunikis prašyti nuotakos tėvų leidimo vesti jų dukrą: su draugu (arba tėvais), vienas ar drauge su nuotaka (1 pav.).

1 pav. Sutartuvėse dalyvaujančių asmenų kaita (%) XX a. 6–10 dešimtmečiu (2000–2003 m. etnografinių lauko tyrimų duomenys)

³¹ A. Vyšniauskaitė, Vedybos, *ibid.*, p. 273.

³² *Ibid.*, p. 276.

³³ *Ibid.*, p. 382; A. Daniliauskas, Šiaurės rytų Lietuvos pramonės darbininkų vestuvių papročiai XX a., *Lietuvos istorijos metraštis, 1973 metai*, Vilnius, 1974, p. 40; A. Daniliauskas, Kai kurie Lietuvos miesto gyventojų lietuvių vidutiniųjų sluoksnių vestuvių papročių raidos bruožai XX a. trečiuoju ir ketvirtuoju dešimtmečiais, *Etnografiniai tyrinėjimai Lietuvoje 1979 ir 1980 metais*, Vilnius, 1981, p. 84;

³⁴ A. Vyšniauskaitė, Vedybos, *ibid.*, p. 383.

³⁵ Pagal *LII ES*, b. 1008 ir *LII ES*, b. 1009 duomenis.

Jei XX a. 6 dešimtmetyje vienodai dažnai jaunikis atvykdavo su draugu ir visai vienas, tai nuo 7 dešimtmečio vis dažniau būdavo vienas, o 8 dešimtmetyje ši tendencija išvirtino. Nuo 8-ojo dešimtmečio plinta naujas variantas, labiausiai atitolęs nuo tradicinių piršlybų formos, – vis dažniau atsiklausti dėl vedybų jaunieji apsilankydavo pas nuotakos tėvus kartu. XX a. 9 dešimtmetyje retai kada jaunikis atvykdavo su draugu – dažniausiai vienas arba kartu su nuotaka (abiejų atvejų užfiksuota vienodai). Nors 10 dešimtmetyje dažniausiai vykdavo abu kartu, palaiapsniui „grįžo“ paprotys jauniui atvykti kartu su draugu, savo tėvais³⁶ ar „piršliu“³⁷. Tai rodo, kad tradiciniai veiksmai vėl tampa reikšmingi.

Dalykiniame susitarime su nuotakos tėvais trečias asmuo iš dalies sumažindavo įtampą. Kaip ir tradicinėse piršlybose, nuduota, kad „jiedu lyg tarp kitko atvyko“ pas merginą. Jei kartu apsilankydavo jaunojo tėvas (motina), sutartuvės įgydavo daugiau rimtumo ar net oficialumo.

Iki XX a. 9 dešimtmečio didesnei apklaustųjų jaunavedžių daliai buvo svarbus tėvų pritarimas vedyboms. A. Vyšniauskaitė nurodė, kad Suvalkijoje (iki XX a. 9 dešimtmečio) buvo svarbu sutartuvėse atsiklausti tėvų valios (65,1%), ir tik 20,3% apklaustųjų pranešė tėvams apie savo sprendimą kaip neatšaukiamą faktą, likusieji – apie įvykusių santuoką³⁸. Šio veiksnio svarbą pabrėžė ir G. Žirnova, laikydama jį atšalusiu santykiu tarp vaikų ir tėvų, taip pat skirtingų kultūrinių, socialinių identitetų rezultatu: „Nesutarimai atsiranda tose šeimose, kuriose silpni tarpusavio dvasiniai ryšiai. Dažniausiai taip atsitinka vaikams ilgą laiką gyvenant toli nuo tėvų, taip pat šeimoms, priklausančioms kitai socialinei, profesinei ir kultūrinei išsilavinimo grupei ir t. t.“³⁹.

Autorės atliktais etnografiniais lauko tyrimais, reiškinys pranešti tėvams apie ketinimus tuoktis jau padavus pareiškimus civilinei metrikacijai (toliau CM) Lietuvoje paplito XX a. 9 dešimtmetyje (69% visų šio dešimtmečio apklausoje užfiksuotų vestuvių), o paskutiniajame dešimtmetyje toks reiškinys sumažėjo (43% iš apklausoje užfiksuotų 10 dešimtmečio vestuvių). Tai susiję ir su abiejų jaunųjų vykimu pas tėvus: antai XX a. 8 dešimtmetyje iš kartu atvykusių pranešti apie savo sprendimą 2 iš 6 jau buvo padavę pareiškimus CM, 9 dešimtmetyje – 9 iš 13, o 10 dešimtmetyje – 9 iš 20-ies (2 pav.).

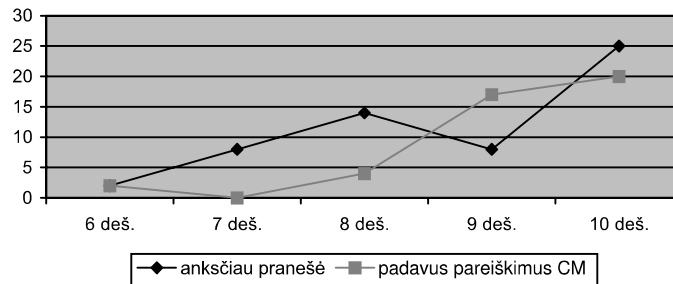
Etnologų darbuose užfiksuoti akivaizdūs piršlybų struktūriniai pokyčiai, jų funkcijų siaurėjimas liudija, jog tiek *piršlybų*, tiek *sužadėtuvių* sąvoka nebeatitinka tradicinio turinio. Vienas svarbiausių momentų buvo piršlio dalyvavimas ir jo vaidmuo piršlybose. Nesuklystume, jei piršlybų prototipu vadintume atvejus, kai jaunikis atvyksta su savo tėvu (motina) ar kitu artimu žmogumi, draugu, tačiau kitaip turėtume įvardyti veiksmą, kai pasisakyti tėvams apie savo ketinimą tuoktis jaunikis atvykdavo vienas arba kartu su nuotaka. Kai patys jaunieji, be tarpininko, praneša tėvams apie savo sprendimą tuoktis, veiksmožodį *piršti* keičia ki-

³⁶ LII ES, b. 2226 (34–36); LII ES, b. 2164 (10); LII ES, b. 2214 (6); LII ES, b. 2247 (15); LII ES, b. 2246 (9).

³⁷ LII ES, b. 2226 (37).

³⁸ A. Vyšniauskaitė, Vestuvės Suvalkijos kolūkiniame kaime, *ibid.*, p. 110.

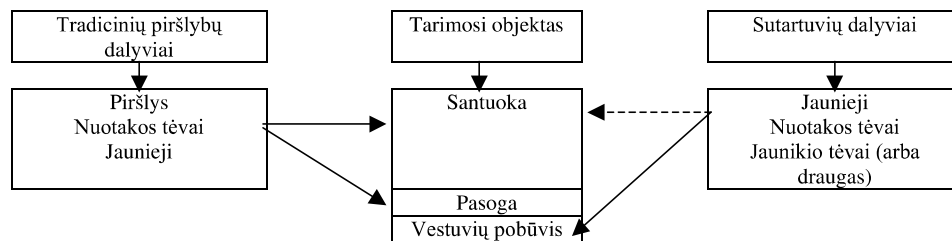
³⁹ Г. В. Жирнова, *op. cit.*, c. 104.

2 pav. Jaunųjų, pranešusių tėvams apie ketinimą tuoktis prieš paduodant arba jau padavus pareiškimą, santykis (%) XX a. 6–10 dešimtmečiu (2000–2003 m. etnografinių lauko tyrimų duomenys)

ti – *pranešti, pasisakyti*⁴⁰. *Piršlybos* yra žodžių *piršti, piršlys* vedinys⁴¹, todėl kitą funkciją, t. y. pasisakymą apie ketinimą tuoktis ir sutikimo prašymą, tikslinga įvardyti nauja – *sutartuvių* sąvoka. Ji apimtų jaunųjų pranešimą tėvams apie sprendimą tuoktis, prašymą tam pritarti, jaunųjų ir jų tėvų (artimųjų) susipažinimą ir pasitarimą dėl vedybų.

Struktūriškai palyginę tradicines piršlybas ir XX a. II pusės sutartuves, pastebėjome, kad sustiprėjo jaunųjų vaidmuo ikivestuviniame vedybų cikle (3 pav.).

3 pav. Piršlybų ir sutartuvių struktūra

Vadinasi, šioje vedybų cikle dalyje pakito esminis tradicijos bruožas: piršlys piršlybose tarėsi dėl santuokos, o sutartuvėse – patys jaunieji dėl vestuvių.

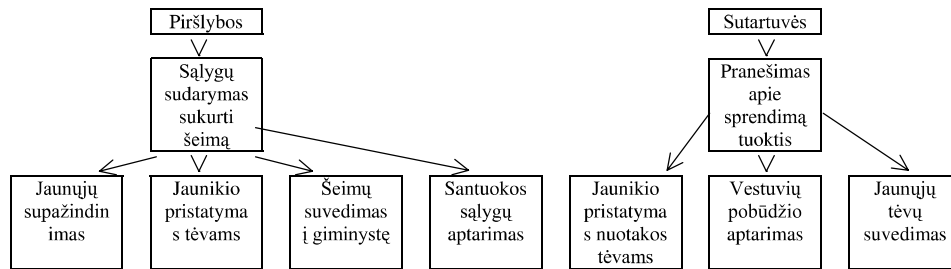
SUTARTUVIŲ FUNKCIJOS

Kuo skiriasi tradicinių piršlybų ir sutartuvių funkcijos, parodyta 4 paveikslėlyje:

Pakitusios socialinės sąlygos, stabili ekonominė padėtis Lietuvoje XX a. II pusėje laidavo naują jaunųjų elgseną. Vienas tokių pavyzdžių – minėtas pareiškimų padavimas CM prieš sutartuves, nepasitarus su tėvais ir neatsiklausus jų nuomonės. Dauguma mano apklaustųjų respondentų negalėjo paaiškinti, kodėl

⁴⁰ A. Vyšniauskaitė, *Vestuvės Suvalkijos kolūkiniame kaime*, *ibid.*, p. 110; A. Vyšniauskaitė, *Žemaičių vestuvės*, *ibid.*, p. 156.

⁴¹ A. Vyšniauskaitė, *Vedybos*, *ibid.*, p. 275.

4 pav. Piršlybų ir sutartuvių funkcijų struktūra

jaunavedžiai pranešė nuotakos tėvams tik padavę pareiškimus CM, ar visai neatsakė į klausimą, nes nenorėjo viešinti priežasčių. Iš gautų atsakymų matyti, kad respondentės bijojo priešingos tėvų nuomonės, stengėsi išvengti atkalbinėjimų nuo vedybų. Buvo ir tokių atvejų, kai besituokiantys taip norėjo išvengti tradicinių vestuvių, labai iškilmingų, su papročiais bei 30–50 ir daugiau žmonių. (Toliau straipsnyje pastarojo pobūdžio vestuvės vadinamos iškilmingomis, o vestuvės be papročių, tik vakarienė su draugais ir artimaisiais, – kukliomis.) Tėvų sprendimas leisti ar neleisti vaikams tuoktis buvo daugiau simbolinis. Jauniesiems apsisprendus, tėvų mėginimai pakeisti jų sprendimą ir sutrukdyti vedybas retai pasisekdavo.

Rusų etnologai, tyrę miesto gyventojų vedybas iki XX a. 8 dešimtmečio, taikliai pastebėjo to meto tendencijas. G. Žirnova pabrėžė konflikto grėsmę, kai jaunųjų ir tėvų požiūriai nesutapdavo. „Tėvai į savo vaikų vedybas, anot etnologės, žiūri kaip į svarbų šeimos įvykį, stengiasi sukviesti visą giminę, net jei su jais nepalaiko nuolatinių ryšių. Vaikai žiūri skeptiškai į tokį vyresnės kartos „senamadišką“ požiūrį. Jie pageidauja atšvęsti vestuves savo bendraamžių rate, laikydami tai grynai asmeniška švente“⁴².

Tradicinių vestuvių vengimą, atmetimą iš dalies lėmė kartų kaita. Archyvuose šaltiniuose apie ankstesnių laikų vedybas mažai duomenų, rodančių jaunųjų galimybę pasirinkti, kaip švęsti vestuves – su papročiais ar kukliai. Iki XX a. vidurio Lietuvos kaime vestuvių pobūdį nulėmė tik finansinės galimybės. Vestuvių apeigos, kad ir supaprastintos, buvo privaloma vedybų įteisinimo bendruomenėje dalis.

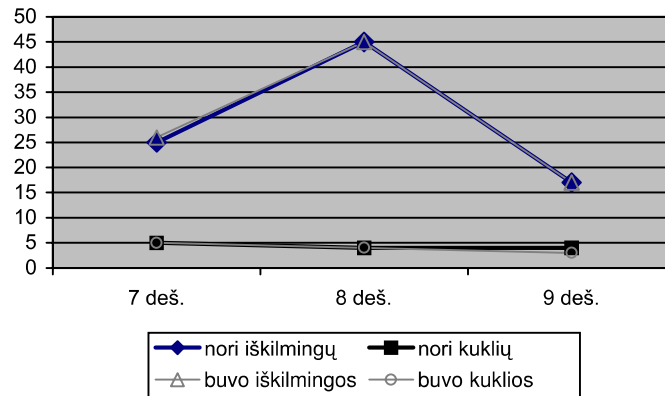
A. Vyšniauskaitės sudarytame etnografinių klausimų lape „Šiuolaikiniai vestuvių papročiai“ buvo klausama, ar vestuvės vyko su papročiais, ar respondentei(ui) patiko jų vestuvės ir ar rengtų savo vaikams vestuves su papročiais? Išnagrinėjus Aukštaitijoje atliktos apklausos duomenis⁴³ nustatyta, kad didesnė dalis respondentų kėlė dideles vestuves, be to, norėjo, kad ir jų vaikai savąsias keltų su papročiais, iškilmingas⁴⁴, ir nurodė priežastis: „kad išliktų papročiai“, „taip įdomiau“, „yra ką prisiminti“. Tik keli respondentai nenorėtų vaikų iškilmingų vestuvių ir nurodė, kad tai bereikalingos išlaidos, pavieniai teigė, kad jie

⁴² Г. В. Жирнова, op. cit., c. 104.

⁴³ *LII ES*, b. 1007, *LII ES*, b. 1008, *LII ES*, b. 1009.

⁴⁴ Tai sudarė 70–90% bylose užfiksuotų vestuvių.

nesikištų į savo vaikų norus. Iš respondentų, kurie nekėlė savo vestuvių⁴⁵, iki 50% norėtų didelių vestuvių savo vaikams, o kiti nenorėtų, leistų apsispręsti patiems (5 pav.).

5 pav. Respondentų vestuvių pobūdžio ir nuomonių apie galimas jų vaikų vestuves paralelės 1960–1982 m. (%)⁴⁶

XX a. II pusėje (iki 9 dešimtmečio) susituokusių respondentų nuomonė išliko konservatyvi, palanki tradicinių vestuvių papročiams. Lietuvių kaimo gyventojų supratimu, iškilmingos vestuvės – svarbaus gyvenimo momento įamžinimas, įsimintinas įvykis, tradicijų palaikymas. Papročiai, tradicijos suvokiami kaip tam tikra kultūrinė duotybė, kurią reikia palaikyti, pratęsti. Tuo tarpu nemaža visuomenės dalis juos suvokia kaip dabartinės kultūros balastą ir pasirenka modernias papročių formas bei išraiškos priemones, kurioms suteikiama kita prasmė. Joanna Dankowska 1989–1993 m. apklausė Poznanės (Lenkija) miesto 17–21 m. amžiaus jaunimą. Per jaunosios kartos žvilgsnį į vedybų apeigas ir papročius ji siekė atskleisti tikėtiną jaunimo požiūrį į tradicijas apskritai ir numatyti, kokie iš praktikuojamų vedybinių papročių gali išlikti artimojoje ateityje. Pasak etnologės, jos tyrimas atskleidė, kad jaunų žmonių (ypač merginų) žinojimas ir įsitikinimai atspindi dažniausiai stereotipinį mąstymą. Dauguma iš jų rėmėsi tomis pačiomis mąstymo taisyklėmis, kaip ir tradicinėje kultūroje. Jaunimas pripažino tik atitinkamas tradicijų formas, kurių reikalavo dabartinė kultūra⁴⁷. Ta prasme kultūrinę duotybę jaunimas linkęs perimti, tačiau kartu ją revizuoja, pritaiko naujoms sąlygoms. Dėl to taip pat kyla nesutarimų tarp kartų.

Nustatant, kaip buvo sprendžiami nesutarimai tarp tėvų ir vaikų dėl vestuvių pobūdžio, ką pasirinkdavo (tradicines ar naujoviškas vestuves) ir kas dažniau tai nulėmė (tėvai ar vaikai), turėtų išryškėti respondentų mąstymo ir kultūrinio ta-

⁴⁵ Iš *LII ES*, b. 1007 – 14 atvejų, *LII ES*, b. 1008 – 13, *LII ES*, b. 1009 – 10.

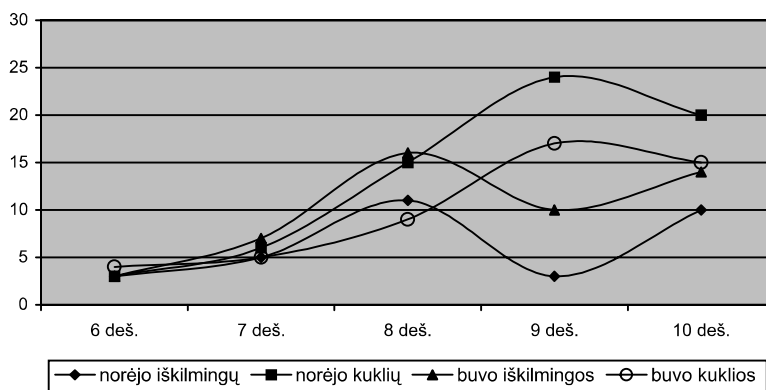
⁴⁶ *LII ES*, b. 1007, *LII ES*, b. 1008, *LII ES*, b. 1008 duomenimis.

⁴⁷ J. Dankowska, *Contemporary Premarital, Marital and Wedding Customs Viewed by the City Youth*, *Ethnologia Polonia*, 1994, vol. 18, p. 38.

patumo kaita. Į tai mėginta atsakyti analizuojant jaunųjų ir jų tėvų nuomones dėl vestuvių.

Etnografinių lauko tyrimų duomenimis, Lietuvoje tėvai savo valią dėl vedybų pareiškėdavo sutikdami arba, atvirkščiai, nepritarė didelėms vestuvėms. Jaunųjų, padavusių pareiškimus CM (po to pranešė tėvams), dauguma (95%) apsisprendė kukliai švęsti vedybas, tačiau 36% respondentų tėvai jaunųjų norų nepaisė ir iškėlė iškilmingas⁴⁸.

Tarp apklaustųjų, iš anksto pranešusių apie ketinimą tuoktis, didesnė dalis norėjo kuklių vestuvių, tačiau tėvai iškėlė dideles arba norėjo didelių, bet dėl finansinių sunkumų ar kitų priežasčių jos buvo kuklios: XX a. 8–10 dešimtmečių trečdalis jaunųjų ir jų tėvų norai nesutapo. XX a. 6–8 dešimtmečių tiek kuklių, tiek iškilmingų vestuvių apklaustieji norėjo po lygiai, o 9–10 dešimtmečių dvigubai daugiau respondentų sakėsi norėję kuklių vestuvių (6 pav.).

6 pav. Respondentų norų dėl vestuvių pobūdžio ir įvykusių vestuvių paralelės (%) (2000–2003 m. etnografinių lauko tyrimų duomenys)

Šeštajame paveikslėlyje matome polinkį derinti vienų ir kitų norus, kurie ypač išsiskyrė XX a. 8 dešimtmetyje: norėjusių kuklių vestuvių ir įvykusių iškilmingų vestuvių procentai aukšti. Devintajame dešimtmetyje vyravo naujoviškos – kuklios vestuvės.

Lauko tyrimų metu dažnai respondentės sakėdavo, kad vestuvės – linksmybės svečiams, o jaunesiems – vargas. Tėvų siekis iškelti dideles vestuves paprastai buvo susijęs su noru sukviesti visą giminę, kaimynus, pasirodyti, kad gali gražiai išleisti dukrą, išlaikyti papročius (kad vaikai žinotų, kokie jie buvo) ir panašiai. Lietuvių apklausų dėl vestuvių rezultatai parodė, kad jie iš dalies atitinka minėtus J. Dankowskos rezultatus ta prasme, kad lietuvės moterys mano, jog tęsti tradicijas, palaikyti papročius yra svarbu, ir jos pačios linkusios paklusti tėvų pageidavimui, raginimui. Tai patvirtina faktas, kad, nors trečdalis apklaustųjų norai nesutapo su tėvų nuomone, tačiau buvo paklūsta tėvų valiai arba tai nu-

⁴⁸ *IIES*, b. 2215 (5, 9, 11); *LII ES*, b. 2246 (2, 4); *LII ES*, b. 2247 (6, 12); *LII ES*, b. 2164 (3).

lėmė nepalankiai susiklosčiusios aplinkybės. Pagal požymį, kas kaimo ir miestelių kultūroje vertinama labiau – naujosios (kuklios) ar tradicinės vestuvės, grįžimas prie tradicijų XX a. paskutiniajame dešimtmetyje gali būti laikomas Lietuvos nepriklausomybės atkūrimo sukeltų kultūrinių permainų rezultatu.

ĮVADOS

Ikivestuvinių papročių transformavimosi tendencijose išryškėja kultūrinio tapatumo kaita. Akivaizdžios lietuvių ir gretimų kaimyninių šalių tradicinių piršlybų kaitos sąsajos su bendrais modernizacijos procesais.

Pasikeitė piršlybų struktūra, o kartu ir esmė, nes susilpnėjo pagrindinis piršlybų veiksnys – jaunųjų priklausymas nuo tėvų sprendimo pritarti ar nepritarti jų santuokai. Jaunųjų pranešimą apie būsimą santuoką tėvams ir susitarimą dėl vestuvių siūloma vadinti sutartuvėmis. Trečiasis asmuo iš sutartuvių XX a. II pusėje visiškai neišnyksta, nors jo reikšmė bei funkcijos dažniausiai buvo nesvarbios. XX a. 8 dešimtmetyje jis sutartuvėse nedalyvaudavo. Nauji sutartuvių momentai, tokie kaip abiejų jaunųjų pranešimas tėvams apie ketinimą tuoktis jau padavus pareiškimus CM, išsiveržia į vedybas, tačiau jų iš esmės nepakeičia. XX a. 10 dešimtmetyje, nors dažniausiai abu jaunieji kartu vyko pas nuotakos tėvus, palaipsniui grįžo paprotys jaunikiui vykti kartu su draugu, savo tėvais ar piršliu.

Sutartuvėse vestuvių puotos rengimo klausimus sprendžia tėvai, vaikai dažniausiai paklūsta jų valiai. Palyginus su rusų miestiečių inteligentų sutartuvių papročiais (žinomais XX a. pradžioje), lietuvių kaimo ir miestelių gyventojų vedybose ilgiau išliko tradicinių momentų šeimos santykių sferoje: 1) tėvų valios vykdymas sprendžiant vestuvių pobūdį, 2) moterų mąstymo stereotipiškumas dėl siekio palaikyti papročius. Naujoviškų (kuklių) vestuvių pasirinkimo mažėjimo tendencijos paskutiniajame XX a. dešimtmetyje rodo padidėjusį tradicinių vertybių poreikį Lietuvos miestelių gyventojų kultūroje.

Gauta 2004 01 08

Irma Čiđikienė

CHANGES IN LITHUANIAN TRADITIONAL COURTSHIP STRUCTURE IN THE 2ND HALF OF THE 20TH CENTURY

S u m m a r y

Ethnologists seeking to reveal a range of social, cultural or other changes of human life usually look for the areas in which these changes are most prominent. In this respect, wedding represents a most important rite in the human life cycle. Its modifications reflect social and cultural dynamics, and *vice versa*. Weddings as an object of research are used to study communications and national or cultural identities. Other cultural identities are formed naturally in different age groups (generations) and they became especially distinct in wedding customs of the second half of the 20th century. On the basis of manuscript and ethnographic field research materials as well as ethnological and ethnographic literature, an attempt is made to show that changes in wedding rites reveal modified cultural identities. The goals of the current work were to perform a structural

and functional analysis of a wedding agreement concluded between a young couple and their parents and to show how the significance of traditional wedding customs was understood in the family.

The structure and also the nature of the courtship procedure changed in the second half of the 20th century. The change was caused by the weakening of a basic factor, namely the young couple's dependence on parents' decision to give or not to give their consent to the proposed marriage. The functions of newly-remodelled courtship (formerly "match-making") covered the notification of parents about the marriage by the young couple and the agreement relating to wedding arrangements. To be more precise, I suggest calling it an 'agreement-making procedure', that is, a part of the wedding cycle when the young couple inform their parents about their decision to marry, when the families get acquainted and discuss wedding arrangements. In the second half of the 20th century, the third party did not withdraw from agreement-making altogether yet their role and functions were usually unimportant. In the seventies of the 20th century the match-maker did not participate in agreement-making. A new circumstance in agreement-making evolved, such as notification by the young couple of their parents about the intention to marry after the filling of applications for civil registration. However, they do not change the essential character of agreement-making. In agreement-making, the parents discuss issues related to the wedding while the children usually submit to the parents' judgement in this matter. Compared to agreement-making customs practised by Russian "highbrows" living in towns (known from the early 20th century), weddings of Lithuanian village or small-town dwellers managed to retain longer a number of traditional points in the area of family relations: (1) the dominance of parents' will in terms of the wedding character; (2) the stereotyped characteristics of the thinking of females (revealed as a result of their wish to maintain customs). A combination of structural and comparative methods used in the research provides evidence to a connection between the changes and evolution in courtship practised by Lithuanians and residents of neighbouring countries and the general processes of modernisation.

In the opinion of Lithuanian village dwellers, a solemn wedding means immortalisation of this important moment of life, a memorable event, and an opportunity to promote family tradition.